ЗМІСТ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСОБЛИВОГО ОБ'ЄКТА КОНТРОЛЮ І НАГЛЯДУ

ВОЮЦЬКА Вікторія Сергіївна - аспірант Харківського національного університету внутрішніх справ

https://orcid.org/0009-0000-1014-9472

УДК 346.9(043.2)

DOI 10.32782/LAW.UA.2021.4.33

В Україні, як у державі, в якій триває війна, підтримка і розвиток підприємницької діяльності є очевидним стратегічним імперативом, якому властивий потенціал зміни наративу руйнування економіки до її відродження. Однак, підтримка і розвиток підприємницької діяльності повинні супроводжуватись ефективним контролем і нагляд за такою економічною діяльністю, сприяючи тому, щоби ця діяльність виражались лише в конструктивній формі, сприяючи забезпеченню стабільності, прогресу та захисту публічних інтересів. У цьому контексті актуалізується потреба уточнення наукового розуміння змісту підприємницької діяльності, як особливого об'єкта контролю і нагляду. В цілому підприємницька діяльність у правовій та демократичній державі постає в якості самостійної, ініціативної, систематичної та активної діяльності, що охоплена дією правового режиму підприємницької діяльності, здійснюється фізичними та юридичними особами, які мають статус суб'єкта підприємницької діяльності та реалізують цей статус з метою отримання прибутку на власний ризик і під власну відповідальність. У зв'язку із цим, підприємницька діяльність, як об'єкт контролю та нагляду, є діями (рішеннями) суб'єкта підприємницької діяльності, спрямованими на: набуття правового статусу суб'єкта підприємницької діяльності; реалізація ним цього правового статусу з метою отримання прибутку. При цьому об'єктом контролю та нагляду в цьому контексті є виключно ті дії та рішення підприємця відносно яких (без шкоди для свободи підприємництва) здійснюється контрольно-наглядова діяльність з метою забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності. Як об'єкт контролю та нагляду підприємницька діяльність характеризується рядом особливих рис. По-перше, підприємницька діяльність підпадає під сферу дії правового режиму підприємницької діяльності, що створений та діє в державі, а отже є невід'ємним елементом взаємодії щодо дотримання вимог законності у цій сфері. По-друге, підприємницька діяльність є економічною діяльністю (прибутковою господарською діяльністю) й тому цей фактор повинен враховуватись під час формування форм, методів, способів і засобів контрольно-наглядової діяльності за цією економічною діяльністю. По-третє, підприємницька діяльність самостійно здійснюється фізичними та юридичними особами, котрі набули правового статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а саме будучи зареєстрованими в якості таких суб'єктів у порядку, встановленому чинним законодавством. По-четверте, підприємницька діяльність є активною, ініціативною та систематичною діяльністю, що окреслює значну площину факторів виникнення та посилення ризиків такої діяльності для дотримання режиму законності в державі. По-п'яте, підприємницька діяльність є ризикованою та відповідальною діяльністю. Відтак, підприємницька діяльність постає в якості особливого об'єкту нагляду і контролю, адже контроль та нагляд за підприємницькою діяльністю є: по-перше, виправданим обмеженням проголошеної на рівні Конституції України свободи підприємництва, оскільки є інструментом забезпечення безпеки підприємництва, котра сприяє стабільності ринку та суспільному добробуту. По-друге, контроль та нагляд за підприємницькою діяльністю є інструментом забезпечення реального дотримання підприємцями вимог законодавства, а також притягнення підприємців-порушників до юридичної відповідальності.

Ключові слова: економічна діяльність, законність, контроль, контрольно-наглядова діяльність, нагляд, підприємницька діяльність, підприємницька свобода, правопорядок, публічне адміністрування.

Постановка проблеми

Підприємницька діяльність у загальному сенсі є активною економічною діяльністю, спрямованою на отримання прибутку, результатом чого може бути як зміцнення національної економіки, так і її послаблення й навіть виникнення кризових економічних явищ, які можуть мати не лише загальнонаціональний, але й також глобальний негативний ефект. Вкрай важливим це питання постає саме для України, на території якої триває повномасштабна війна, адже підприємницька діяльність може слугувати: по-перше, каталізатором мінімізації негативних наслідків війни шляхом активізації ринку праці, сприяння соціальній інтеграції, збільшенню на ринку обсягу ресурсів (у вигляді товарів і послуг), в яких є необхідність у населення та держави, відновленню пошкодженої чи зруйнованої інфраструктури (реконструкція доріг для полегшення транспортування їхніх вантажів, інвестування у відновлення енергетичних та комунікаційних мереж тощо), а отже – відродженню економіки та забезпечення її стійкості. По-друге, підприємницька діяльність також може поставати в якості каталізатора послаблення національної безпеки та обороноздатності держави, що неприпустимо. Тому в державі, ураженій війною, підтримку та розвиток підприємницької діяльності слід розглядати в якості очевидного стратегічного імперативу, який характеризується потенціалом зміни наративу руйнування економіки до її відродження. При цьому підтримка і розвиток підприємницької діяльності повинні супроводжуватись ефективним контролем і наглядом за такою економічною діяльністю, сприяючи тому, щоби ця діяльність виражались лише в конструктивній формі, сприяючи забезпеченню стабільності, прогресу та захисту публічних інтересів. У зв'язку із цим, нагальним науковим питанням на сьогодні є уточнення актуального змісту підприємницької діяльності, як особливого об'єкта контролю і нагляду.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання

Українськими ученими вже аналізувались особливі риси підприємницької діяльності (зокрема, С.І. Єршовою [1], М.К. Жужою [2], Л.О. Нікітенко [3], О.В. Шепетою [4, с. 55-57] та ін.). Також можемо помітити, що в окремих наукових розвідках і дослідженнях учені та дослідники аналізували риси підприємницької діяльності, як об'єкта адміністративно-правового впливу загалом та контролю і нагляду, зокрема (серед, яких С.О. Віннік [5, с. 30], В.В. Гуменюк [6], М.Г. Ісаков [7, с. 333-337], Г.С. Усенко [8] та ін.). Поряд із тим, слід констатувати що по сьогодні відсутня комплексна наукова думка про зміст підприємницької діяльності, як особливий об'єкт контролю і нагляду. У зв'язку із цим, вказані та ін. наукові напрацювання українських учених і дослідників стануть у нагоді в процесі вирішення вказаної проблеми.

Відтак, **метою** статті є уточнення наукового розуміння змісту підприємницької діяльності, як особливого об'єкта контролю і нагляду. Для досягнення цієї мети слід виконати наступні *завдання*: 1) уточнити визначення поняття «підприємницька діяльність як особливий об'єкт контролю та нагляду»; 2) розкрити комплекс основних особливостей підприємницької діяльності; 3) проаналізувати характерні риси підприємницької діяльності в контексті розуміння цієї діяльності в якості особливого об'єкта контролю та нагляду.

Виклад основного матеріалу дослідження

Спершу зазначимо, що підприємницька діяльність в Україні, як в правовій та демократичній державі – це самостійна, ініціативна, систематична та активна діяльність, яка охоплена дією правового режиму підприємницької діяльності, здійснюється фізичними та юридичними особами, котрі мають статус суб'єкта підприємницької діяльності та реалізують цей правовий статус задля отримання прибутку на власний ризик й під власну відповідальність. Таким чином, як об'єкт контролю та нагляду підприємницька діяльність – це діяння суб'єкта, спрямовані на набуття правового статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а також реалізація ним цього правового статусу

з метою отримання прибутку, відносно яких без шкоди свободі підприємництва в Україні здійснюється контрольно-наглядова діяльність з метою забезпечення законності у сфері підприємницької діяльності.

При цьому для більш глибокого розуміння підприємницької діяльності, як об'єкта нагляду та контролю, необхідно виокремити та проаналізувати особливі риси такої діяльності крізь призму правової місії контрольно-наглядової діяльності. Таким чином, враховуючи позиції учених стосовно ознак підприємницької діяльності, як багатоаспектного явища [див., напр.: 1; 2; 4, с. 55-57], як об'єкта адміністративно-правового впливу загалом та контролю і нагляду, зокрема [див., напр.: 5, с. 30; 7, с. 333-337; 8], а також окреслене нами розуміння цієї діяльності, як об'єкта контролю та нагляду, доходимо висновку, що для підприємницької діяльності характерними є наступні риси, що мають ключове значення для розуміння такої діяльності, як особливого об'єкта контролю та нагляду:

1) підприємницька діяльність підпадає під сферу дії правового режиму підприємницької діяльності в Україні. Підприємницька діяльність повинна відповідати встановленому в Україні правовому режиму підприємницької діяльності, а отже: по-перше, має узгоджуватись із нормами законодавства; по-друге, повинна враховувати, чи встановлені в кожному конкретному випадку здійснення такої діяльності обмеження щодо здійснення цієї діяльності, обумовлені обов'язком підприємця попередньо отримувати для здійснення цієї діяльності ліцензій, патентів тощо. Оскільки підприємницька є юридично значимою діяльністю, охопленою сферою дії відповідного правового режиму, то, приймаючи до уваги мету цього режиму, доходимо висновку, що означену діяльність слід вважати особливим об'єктом контролю та нагляду, адже в означеному сенсі контроль та нагляд за підприємницькою діяльністю: а) сприяє реальній дії зазначеного правового режиму, передбачаючи те, наскільки законослухняним і доброчесним є підприємець під час здійснення підприємницької діяльності; б) є гарантією захисту публічних інтересів у сфері підприємницької діяльності; в) сприяє виконанню завдань правового режиму підприємницької діяльності, що стосуються: запобігання неспроможності ринку (дозволяє вчасно запобігти чи виявити монополії, асиметрію та ін. недоброчесні практики); мінімізації ризиків системного характеру (дозволяє вчасно виявити тенденції до виникнення, посилення кризових явищ на ринку); г) є ключовим елементом реалізації національної економічної політики загалом та в певних секторах економіки, зокрема;

2) підприємницька діяльність є економічною діяльністю (прибутковою господарською діяльністю). Економічна діяльність розкривається в якості «найважливішої форми свідомої та цілеспрямованої трудової діяльності людей, у процесі якої вони здебільшого вступають в активні зв'язки з природою та економічні зв'язки й відносини між собою для створення економічних благ урізних сферах суспільного відтворення (безпосередньому виробництві, обміні, розподілі, споживанні), а також формують свою особистість» [9, с. 8]. При цьому особливим різновидом економічної діяльності є господарська діяльність, а «підприємницька діяльність є складовою господарської, а, отже, і економічної діяльності» [7, с. 337]. Так, хоча «неможливо не погодитись з тим, що наслідком здійснення підприємницької діяльності є задоволення потреб та інтересів як підприємця (в першу чергу, шляхом отримання прибутку) так і суспільства (поставка товарів на ринок, надання послуг, створення робочих місць тощо). Проте, одержання економічних та соціальних результатів, на нашу думку, не завжди виступає метою діяльності підприємця» [7, с. 333]. Більш того, слід констатувати, що саме прибутковість, а не досягнення певних соціальних та економічних результатів, і є метою підприємницькою діяльності, а відповідні соціальні та економічні результати є побічними ефектами підприємництва.

Тим не менш, орієнтований на прибуток характер підприємницької діяльності може призвести до того, що підприємець надаватиме перевагу прибутку над зобов'язаннями, що випливають із соціальної відповідальності, соціальної солідарнос-

ті, вимог етичної поведінки тощо. Визнаючи це, можна зробити висновок, що підприємницька діяльність вимагає суворого нагляду та контролю в цілому, оскільки вона допомагає захищати чесну конкуренцію – важливу рушійну силу інновацій та соціально-економічного прогресу в законослухняному, демократичному суспільстві. Ця необхідність, як випливає з викладеного, виникає через потенційну можливість для підприємців, надмірно орієнтованих на отримання прибутку, нехтувати правовими стандартами і нормами, що упорядковують сферу підприємницької діяльності в державі. Відсутність належного контролю та нагляду може сприяти виникненню (посиленню) у підприємців неетичних мотивів, зокрема стосовно: а) створення монополій, картелів; б) здійснення торгівлі інсайдерською інформацією; в) викривлення даних бухгалтерського обліку; г) використання стратегій хижацького ціноутворення, які можуть спровокувати соціальне напруження, штучно викликаний дефіцит товарів; ґ) недобросовісного впливу на свободу вибору споживачів та залучення до інших несправедливих ринкових практик; д) експлуатації найманих працівників шляхом зниження їх заробітної плати, зменшення соціальних гарантій, скорочення витрат на підтримання стандартів гідної праці тощо. Завдяки ефективним заходам контролю і нагляду поведінку підприємця можна контролювати та коригувати, стимулюючи етичну бізнес-поведінку, яка не припускає використання неетичних способів збільшення прибутки, потенційно завдаючи шкоди споживачам, працівникам, конкурентам і суспільству та державі у цілому;

3) підприємницька діяльність самостійно здійснюється фізичними та юридичними особами, котрі набули правового статусу суб'єкта підприємницької діяльності, а саме будучи зареєстрованими в якості таких суб'єктів у порядку, встановленому чинним законодавством. Підприємницька діяльність є самостійністю діяльністю, адже самостійність в цьому сенсі є «можливістю особи, яка стає підприємцем, самостійно вирішувати всі питання діяльності власного підприємства або самостійно спрямовувати свою підприємницьку діяльність, здійснювати юридично значущі дії щодо реалізації своєї підприємницької правоздатності, виходячи з економічної вигоди та кон'юнктури ринку, відповідно до Конституції та законів України» [3, с. 196]. При цьому для того, щоби самостійно вчиняти відповідні дії суб'єкт повинен набути правового статусу підприємця у процесі реєстрації юридичної особи, фізичної особи – підприємця у відповідності до Закону України від 15 травня 2003 року № 755-IV, що є одним з важливих виявів державного контролю, який дозволяє відстежувати економічну активність в державі, розвиток і характер підприємницької діяльності, а також застосовувати відповідні закони та нормативні акти, що сприяють гарантуванню правопорядку в сфері підприємницької діяльності. У контексті зазначеного можемо дійти висновку, що підприємницька діяльність є особливим об'єктом контролю та нагляду, адже контроль і нагляд за підприємницькою діяльністю сприяє мінімізації ризиків, виникнення яких можливо в результаті: а) здійсненні такої економічної діяльності без державної реєстрації; б) самостійного (на власний розсуд) провадження підприємницької діяльності;

4) підприємницька діяльність є активною, ініціативною та систематичною діяльністю. Ініціативність і проактивність підприємницької діяльності, хоча й розуміється в якості позитивної риси цієї діяльності, утім, слід мати на увазі, й те, що відповідні ініціативи: можуть бути помилковими, негативно позначатись на ринку, суспільстві та державі; можуть приховувати недобросовісні мотиви підприємця. Що стосується систематичності підприємницької діяльності, то вона обумовлена тим, що ця діяльність характеризується «певною повторюваністю (циклічністю) у її здійсненні» [3, с. 196], що передбачає потенційні наслідки для економічних циклів, рівня зайнятості та стабільності ринку. Таким чином, підприємницька діяльність є особливим об'єктом контролю і нагляду з огляду на те, що контроль та нагляд за підприємницькою діяльністю: а) попереджає виникнення ризиків для правопорядку у сфері підприємництва, обумовлених людським фактором прояву підприємницької ініціативи; б) зменшує нега-

тивний вплив підприємницької діяльності на економічні цикли, адже під час економічного підйому неконтрольована підприємницька діяльність може призвести до надмірного оптимізму на ринку, перетворення підприємницької діяльності на «економічну бульбашку», «розрив» якої може призвести до неплатоспроможності підприємства і подальшої його ліквідації, масового вивільнення працівників, неспроможності задовольняти навіть об'єктивно існуючий попит на ринку; в) може сприяти тому, щоби підприємницька діяльність також характеризувалась соціальною та екологічною стійкістю;

5) підприємницька діяльність є ризикованою та відповідальною діяльністю. Будь-яка підприємницька діяльність, як зазначають В.В. Гуменюк і О.І. Тревого, характеризується підприємницьким ризиком [6, с. 17], що закономірно, адже зазначена діяльність – «це постійне реагування на внутрішні та зовнішні ризики і керівництву підприємства, відповідно, необхідно розробляти такі управлінські рішення, які б не ставили під загрозу власний капітал» [10, с. 360]. Оскільки підприємницька діяльність є ризикованою діяльністю, то ця діяльність може мати негативні наслідки для підприємця, споживачів, ринку, суспільства та держави. Саме тому підприємець повинен не допускати таких наслідків, а за їх допущення нести відповідальність, власне, як і за порушення правового режиму підприємницької діяльності. При цьому «в даному випадку потрібно розуміти юридичну відповідальність загалом, так як за наявності певних правопорушень до підприємця можуть бути застосовані різні види юридичної відповідальності, в тому числі адміністративна і кримінальна» [7, с. 337]. В окресленому контексті підприємницька діяльність є відповідальною діяльністю, що означає, що підприємець повинен здійснювати таку діяльність відповідальним чином, а також нести юридичну відповідальність за порушення відповідного правового режиму.

В означеному сенсі підприємницька діяльність постає в якості особливого об'єкту нагляду і контролю, адже контроль та нагляд за підприємницькою діяльністю є: а) виправданим обмеженням проголошеної на рівні Конституції України свободи підприємництва, адже є інструментом забезпечення безпеки підприємництва, яка сприяє стабільності ринку та суспільному добробуту; б) інструментом забезпечення реального дотримання підприємцями вимог законодавства, а також притягнення підприємців-порушників до юридичної відповідальності.

Висновки

Хоча свобода підприємницької діяльності проголошена на конституційному рівні й окреслена у ст. 43 Господарського кодексу України, важливо визнати, що ця свобода не є безмежно, а контроль і нагляд за цією економічною діяльністю є не просто обмеженням цієї свободи. По-перше, ця діяльність узгоджується із відповідною свободою, яка не є безмежною, а отже передбачає втручання, котре може реалізувати уповноважений на це суб'єкт, на підставі, в порядку, й в спосіб, регламентований законодавством. По-друге, підприємницька діяльність – це людська діяльність, а отже є діяльністю, що може характеризуватись численними ризиками для людини, суспільства та держави, зокрема, в силу людського фактору та непередбачуваних обставин. Людський фактор також може позначатись й на правопорядку у сфері підприємництва, адже підприємець може порушувати норми і стандарти діючого правового режиму підприємницької діяльності навіть тоді, коли він займається підприємницькою діяльністю добросовісно, а саме – несвідомо порушуючи цей режим. В результаті контролю і нагляду відповідний суб'єкт ідентифікує порушення та доносе це до підприємця, який враховуючи такі обставини, може дійсно добросовісно провадити свою економічну діяльність, не допускаючи таким чином порушення правопорядку та не завдаючи таким чином шкоди публічним інтересам, не бажаючи цього в дійсності. Відтак, визнаючи небезпечність неконтрольованої свободи для людини, громадянина, суспільства та держави, законодавець цілком справедливо визнає підприємницьку діяльність особливим об'єктом контролю і нагляду, що: по-перше, сприяє реалізації збалансованого підходу держави до збереження життєздатності бізнес-екосистеми,

що є ключовою умовою соціально-економічному прогресу та загального суспільного добробуту; по-друге, уможливлює правопорядок в сфері підприємництва, забезпечуючи законність, захищаючи публічні інтереси, сприяючи чесній конкуренції, мінімізуючи ризики та сприяючи стійкості економіки в державі.

Література

1. Єршова С.І. До питання про ознаки підприємницької діяльності: законодавчі та теоретичні аспекти. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 4. С. 94-103.

2. Жужа М.К. Принципові ознаки малого підприємництва як суб'єкта оподаткування. *Європейські перспективи*. 2015. № 5. С. 32-38.

3. Нікітенко Л.О. Особливості об'єкта конституційного права на підприємницьку діяльність. *Форум права*. 2015. № 1. С. 195-198.

4. Шепета О.В. Поняття та ознаки підприємницької діяльності. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2017. № 2 (16). С. 54-57.

5. Віннік С.О. Адміністративно-правові засади здійснення контролю та нагляду за підприємницькою діяльністю: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Суми, 2020. 213 с.

6. Гуменюк В.В., Тревого О.І. Проблеми визначення поняття та ознак підприємництва як об'єкта державного регулювання легалізації (детінізації) економіки. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 39-1. С. 15-19.

7. Ісаков М.Г. Поняття та ознаки підприємництва як об'єкта державного контролю. *Форум права*. 2011. № 4. С. 332-339.

8. Усенко Г.С. Поняття та ознаки підприємницької діяльності як об'єкту адміністративно-правового впливу. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. Вип. 17. С. 456-469.

9. Власюк Т.М. Вищий навчальний заклад як суб'єкт економічної діяльності. *Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. Серія: Економічні науки*. 2017. № 1 (107). С. 7-15.

10. Чобіток В.І. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки на промислових підприємствах. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки*. 2017. Вип. 185. С. 360-366.

THE CONTENT OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY AS A SPECIAL OBJECT OF CONTROL AND SUPERVISION

In Ukraine, a nation enduring the throes of ongoing conflict, fostering and developing entrepreneurial activity presents a strategic imperative, holding the potential to pivot the narrative from economic destruction to revival. However, this fostering and development of entrepreneurial activities must be coupled with efficacious control and supervision. Such an approach ensures that these activities manifest solely in a constructive manner, thereby contributing to stability, progress, and the safeguarding of public interests. This context underscores the necessity to refine the scientific conceptualization of entrepreneurial activity as a distinct subject of control and supervision. Entrepreneurship typically manifests as an independent, initiative-driven, systematic, and vigorous activity that is steered by a specific legal regime. Individuals and legal entities that assume the status of business entities (entrepreneurs) carry it out. These entrepreneurs leverage their status to generate profit at their own risk and under their own responsibility. Consequently, entrepreneurial activity, when viewed as an object of control and supervision, pertains to the actions or decisions of a business entity. These are aimed at acquiring the legal status of a business entity and capitalizing on this status for profit generation. Simultaneously, the object of control and supervision in this context is confined to those actions and decisions of the entrepreneur that, without infringing on the freedom of entrepreneurial activity, are subject to control and supervisory measures to uphold the rule of law within the ambit of entrepreneurial activity. In this context, special features characterize entrepreneurial activity as an object of control and supervision. Firstly, entrepreneurial activity is encompassed within the legal regime of entrepreneurial activity. This regime created and maintained by the state, forms an intrinsic part of compliance with legal requirements in this sector. Secondly, as entrepreneurial activity constitutes an economic activity (with an emphasis on profit generation), this factor should be integral to the development of the forms, methods, and means of control and supervision applied to this par-

ticular type of economic activity. Thirdly, individuals and legal entities that have attained the legal status of a business entity through registration in accordance with current legislation conduct entrepreneurial activity independently. Fourthly, entrepreneurial activity is an initiative-led, proactive, and systematic endeavor, underpinning an array of factors that contribute to the emergence and amplification of associated risks. This is of particular significance in the context of maintaining the rule of law in the state. Fifth, entrepreneurial activity is inherently risky and requires responsibility. Hence, entrepreneurial activity emerges as a distinct object of scrutiny and control. Control and supervision over entrepreneurial activity serve as warranted restrictions on the freedom of entrepreneurial activity, as enshrined in the Constitution of Ukraine, and act as instruments for ensuring business security, which in turn contributes to market stability and public welfare. Lastly, the control and supervision of entrepreneurial activity serve as a mechanism to ensure adherence to legal requirements by entrepreneurs and to impose legal liability on those who violate the business (economic) and administrative law.

Keywords: control and supervision activities, control, economic activity, entrepreneurial activity, freedom of entrepreneurial activity, law and order, legality, public administration, supervision.